

УДК: 630*91

Консервация деградированных земель та формування екомережі: правовий аспект О.В.Василюк

*Институт зоології імені І.І.Шмальгаузена НАН України (Київ, Україна)
vasyliuk@gmail.com*

Консервация деградированных земель передбачена законодавчо, але сьогодні не має державної підтримки та не здійснюється на плановій основі. Поняття «залуження» не має навіть законодавчого визначення. «Консервация» сіножатей і пасовищ повинна здійснюватись з урахуванням збереження у подальшому їх цільового використання, тобто здійснюватись в формі залуження. Натомість відбувається лише заліснення (в тому числі там, де мало би проводитись залуження). Документи прямо вказують, що заліснення і залуження спрямовані на покращення ґрунтів і мають проводитись за рахунок ріллі, в реальності заліснення відбувається за рахунок вже природним шляхом законсервованих, тобто залужених земель – пасовищ та сіножатей. Це призводить до руйнування останніх залишків степів та робить неможливим формування екологічної мережі в степовому регіоні.

Ключові слова: *консервация земель, землекористування, меліорація, агролісомеліорація, екомережа, охорона природи, залуження, заліснення, степи.*

Консервация деградированных земель и формирование экосети: правовой аспект О.В.Василюк

Консервация деградированных земель предусмотрена законодательно, но сегодня не имеет государственной поддержки и не производится на плановой основе. Понятие «залужение» не имеет даже законодательного определения. «Консервация» сенокосов и пастбищ должна осуществляться с учетом сохранения в дальнейшем их целевого использования, то есть осуществляться в форме залужения. Вместо этого происходит только облесение (в том числе там, где должно было проводиться залужение). Документы прямо указывают, что облесение и залужение направлены на улучшение почв и должны проводиться за счет пашни, в реальности же облесение происходит за счет уже естественным путем законсервированных, то есть залуженных земель – пастбищ и сенокосов. Это приводит к разрушению последних остатков степей и делает невозможным формирование экологической сети в степном регионе.

Ключевые слова: *консервация земель, землепользование, мелиорация, агролесомелиорация, экосеть, охрана природы, залужение, облесение, степи.*

Conservation of degraded lands and formation of ecological network: legal aspect O.V.Vasyliuk

Conservation of degraded lands is provided by law, but now has no government support and is not performed on a scheduled basis. The concept of "grassing" does not even have a legislative definition. "Conservation" of hayfields and pastures should be carried out with a view to preserving further their intended use, that is, take the form of grassing. Instead, only afforestation occurs (including where should be performed grassing). Documents clearly indicate that afforestation and grassing aimed at improving the soil and should be carried out at the expense of arable land, in reality, afforestation occurred at the expense of already naturally preserved, i.e. grassing lands – pastures and hayfields. This leads to the destruction of the last remains of steppes and makes it impossible to form an ecological network in the steppe region.

Key words: *conservation of lands, land use, melioration, agricultural afforestation, ecological network, nature protection, grassing, afforestation, steppes.*

Глава 28 Земельного Кодексу України (ЗКУ) передбачає, що частина земель України належить до деградованих або малопродуктивних (ст. 171). Згідно з термінологією ЗКУ деградованими є: а) земельні ділянки, поверхня яких порушена внаслідок землетрусу, зсувів, карстоутворення, повеней, добування корисних копалин тощо; б) земельні ділянки з еродованими, перезволоженими, з підвищеною кислотністю або засоленістю, забрудненими хімічними речовинами ґрунтами та інші. До

малопродуктивних земель відносяться сільськогосподарські угіддя, ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями, низькою родючістю, а їх господарське використання за призначенням є економічно неефективним. Фактично, виходячи з цієї статті, стає зрозумілим, що тематика деградованих та малопродуктивних земель та вся галузь їх консервації початково передбачені не як природоохоронний захід, а суто як економічний напрямок, пов'язаний передусім із придатністю ділянок для орного землеробства.

Відповідно до ст. 172 ЗКУ, а також ст. 51 ЗУ «Про охорону земель» консервації підлягають деградовані і малопродуктивні землі, господарське використання яких є екологічно небезпечним та економічно неефективним. Консервації підлягають також техногенно забруднені земельні ділянки, на яких неможливо одержати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих земельних ділянках є небезпечним для їх здоров'я.

Відповідно до наказу Держкомзему України від 17.10.2002 №175 «Про Порядок консервації земель», *«консервація земель здійснюється шляхом припинення їх господарського використання на визначений термін та залуження або заліснення»*. Мета консервації земель – відновлення родючості і інших «позитивних» властивостей ґрунтів. Також з цього зрозуміло, що консервація стосується орних земель, щодо яких вживається термінологія «продуктивності та врожайності». П. 14 «Порядку» зазначає, що *«Після закінчення строку консервації земель, визначених проектом консервації, комісія, ...вносить до відповідних органів виконавчої влади (місцевого самоврядування), які прийняли рішення про консервацію земель, пропозицію щодо повернення земель до попереднього використання, продовження термінів консервації або інші пропозиції, направлені на їх раціональне та екологічно безпечне використання»*. Хоча, з іншого боку, в нормативних документах відсутнє визначення залуження.

Питання який з варіантів консервації земель (залуження чи заліснення) обрати в кожному окремому випадку, в нормативних документах не обговорюється. З огляду на категорії земель, передбачені у ст. 19 та 22 ЗКУ, легко на інтуїтивному рівні припустити відповідь на це питання. Землі сільськогосподарського призначення – це багаторічні насадження (зрозуміло, тут при деградації варто проводити заліснення), рілля, сіножаті, пасовища, перелоги (очевидно, що відновити якісні показники ґрунту може лише залуження, бо заліснення не лише дасть можливість повернути потім ділянки до поточного використання, а і в принципі не є заходом, що сприяє відновленню родючості). Заліснення видається єдиною відповіддю у випадках, коли йдеться про зсуви, наслідки повеней, інших катаклізмів (вкупі з видобуванням корисних копалин) і вже тим більше – радіаційно забруднені. Тут вже можна сміливо вести мову про заліснення, по одній причині – більше тут нема сенсу говорити про поновлення орного землеробства, випасу і сінокосіння. Проте у випадках сіножатей і пасовищ заліснення виглядає прямо протилежною до потрібного діяльністю, яка спричиняє ерозійні процеси (адже технологічно заліснення починається з оранки) та стає безповоротною втратою пасовищ і сіножатей з господарського обігу.

Непродумане з екологічної точки зору планування заходів з консервації земель найбільш негативно відображається на збереженні степової екосистеми (Проблеми..., 2013), оскільки саме природні степові ділянки віддаються під створення лісових насаджень з ігноруванням їх природної цінності та екологічної ролі (Parnikoza, Vasiluk, 2011).

Натомість інструктивні матеріали щодо виділення вказаних категорій земель та призначення для них тих чи інших способів консервації деградованих ґрунтів, нам не відомі.

На жаль, роботи по плануванню комплексних заходів з оцінки якості земель та їх консервації не проводяться як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Наприклад, Запорізький обласний державний проектно-технологічний центр охорони родючості ґрунтів і якості продукції повідомляє, що *«...з 1993 р. роботи щодо ґрунтового обстеження сільськогосподарських угідь в межах області майже не проводяться»*. В інших областях ситуація аналогічна. Відтак, **тематика консервації земель сьогодні не має державної підтримки та не здійснюється на плановій основі.**

Стаття 37 ЗУ «Про охорону земель» говорить, що використання земельних ділянок способами, що призводять до погіршення їх якості, забороняється. Також прямо забороняється розорювання сіножатей, пасовищ. Згідно з категоризацією земель за цільовим призначенням, що передбачена статей 19 та 22 Земельного кодексу України, пасовища та сіножаті є землями сільськогосподарського призначення. Консервація земель, що здійснюється для покращення стану земель, передбачає повернення їх у подальшому до сільськогосподарського використання.

Таким чином, «консервація» сіножатей і пасовищ повинна здійснюватися з урахуванням збереження у подальшому їх цільового використання. При цьому, ч. 3 ст. 47 ЗУ «Про охорону земель» говорить, що забороняється розорювання схилів крутизною понад 7 градусів (крім ділянок

для залуження, заліснення та здійснення ґрунтозахисних заходів). На схилах крутизною від 3 до 7 градусів обмежується розміщення просапних культур, чорного пару тощо. Таким чином, закон дозволяє заліснення пасовищ, розміщених на схилах і у балках, які наразі становлять основну частину пасовищ степової та лісостепової зон України. Схили крутизною від 3 до 7 градусів непридатні для ведення орного землеробства, оскільки їх розорювання призведе до стрімкого поширення ерозійних процесів. Проте використання їх як природних пасовищ не призводить до ерозії та деградації ґрунту. Крім того, методика заліснення, що використовується для створення нових лісових насаджень на півдні і сході України, передбачає підготовку ґрунту шляхом розорювання ділянки. Отже, сама підготовка ґрунту для заліснення стає причиною для поширення ерозійних процесів і унеможлиблює в подальшому використання пасовищ і сіножатей, що суперечить меті консервації земель.

Звертаючись до п. 2 Порядку консервації земель, бачимо, що консервація земель здійснюється за наявності: порушення поверхні земельних ділянок унаслідок землетрусів, зсувів, карстоутворення, повеней, добування корисних копалин тощо; еродованих земель, перезволожених земель з підвищеною кислотністю або засоленістю та ґрунтів, забруднених хімічними речовинами й іншими видами забруднень, небезпечних для здоров'я людей; малопродуктивних земель, ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями, низькою родючістю; радіаційно небезпечних, радіоактивно забруднених або забруднених важкими металами та іншими хімічними елементами земель тощо.

Згідно з п. 4 та 5 Порядку консервації земель, консервація земель здійснюється за ініціативи власників землі, землекористувачів, у тому числі орендарів, а також за поданням місцевих землевпорядних або природоохоронних органів. Власник землі або землекористувач, у тому числі орендар, подає заяву або клопотання до відповідної державної адміністрації (сільської, селищної, міської ради) за місцезнаходженням земельної ділянки, указуючи причини необхідності проведення консервації земель. До заяви або клопотання додається у т.ч. матеріали власних спостережень (фотознімки), таблиці динаміки врожайності сільськогосподарських культур тощо. З цього слідує, що крім окремих випадків (наприклад, утворення яружних систем та урвищ), консервація земель не прийнятна для сіножатей і пасовищ, оскільки вона застосовується лише щодо орних земель.

В разі деградації природної рослинності пасовищ і сіножатей внаслідок надмірного використання та перевипасу, доцільним є їх тимчасове виведення з використання та залуження, що дозволить поновити їх природний потенціал та економічну роль. Процедура консервації земель у п. 14 Порядку консервації земель передбачає процедуру повернення земель до поточного використання після завершення строку консервації. **Таким чином, у випадку з сіножатями і пасовищами єдиним методом консервації може бути залуження.**

Виходячи з цього, необхідним є законодавчо закріпити консервацію у відповідності до природно-кліматичної зони (ПКЗ) – шляхом залуження у степовій зоні, заліснення і залуження у зоні лісостепу та заліснення у Поліссі та гірських районах.

Задля оптимізації роботи зі збереження та консервації ґрунтів можна надати Держагентству лісових ресурсів повноваження зі створення багаторічних трав'яних угідь (степів, лук). Також мова може йти чи про реорганізацію Держагентства лісових ресурсів у Державне агентство екосистемних послуг та консервації земель (у відповідності до природно-кліматичного зонування території країни – для втілення екосистемного підходу) чи про створення державної інституції з таким цільовим завданням (Бурковський та ін., 2013).

Закон України «Про екологічну мережу України» визначає серед принципів *формування, збереження та використання екомережі – «в) зупинення втрат природних та напівприродних територій (зайнятих рослинними угрупованнями природного походження та комплексами, зміненими в процесі людської діяльності), розширення площі території екомережі»*. Тематика екомережі дуже близька до теми консервації земель. Згідно з цим законом, фінансування робіт з консервації земель здійснюється (ст. 9, 10) *«за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, у т.ч. місцевого та Державного фондів охорони навколишнього природного середовища, коштів, які надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва, а також відповідно до укладених договорів за рахунок коштів громадян, юридичних осіб та інших джерел, не заборонених законом», «заліснення земель, що підлягають консервації за рахунок бюджетних коштів, у т.ч. коштів, що надходять в порядку відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва», «у разі фінансування робіт з консервації земель за рахунок коштів громадян чи юридичних осіб, держава*

може застосовувати економічне стимулювання впровадження передбачених проектом заходів щодо охорони земель і підвищення родючості ґрунтів згідно із законодавством».

Проте закон застерігає від знищення природних біотопів. У Статті 4 серед принципів формування, збереження та використання екомережі зазначається і «в) зупинення втрат природних та напівприродних територій (зайнятих рослинними угрупованнями природного походження та комплексами, зміненими в процесі людської діяльності), розширення площі території екомережі».

Більш детально стосунок питань консервації і екомережі розкриває Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі на 2000–2015 роки». З тексту нижче стає зрозуміло, що всі основні засади консервації земель і заліснення як основної форми консервації, закладені саме в цьому законі, тобто в цій Програмі.

Розділ І. ч. 3 Програми зазначає, що «Формування екологічної мережі передбачає зміни в структурі земельного фонду країни шляхом віднесення (на підставі обґрунтування екологічної безпеки та економічної доцільності) частини земель господарського використання до категорій, що підлягають особливій охороні з відтворенням притаманного їм різноманіття природних ландшафтів». В цій частині, на відміну від решти Програми, ще конструктивно говориться, що необхідно відтворювати «різноманіття природних ландшафтів». Далі ця теза більше не враховується. Закон подає і визначення консервації земель як «виведення з господарського обороту (сільськогосподарського або промислового) земель на певний термін для здійснення заходів щодо відновлення родючості та екологічно задовільного стану ґрунтів, а також для встановлення або повернення (відновлення) втраченої екологічної рівноваги у конкретному регіоні». На відміну від законодавства про охорону земель, тут більш конкретно сказано, що консервація – це процес тимчасовий і скерований на відновлення родючості та задовільного стану ґрунтів. Також в Законі пояснюється: «Сприятливі передумови для збільшення площі земель з природними ландшафтами, що склалися у процесі реформування економічних відносин у землекористуванні, забезпечуються: вилученням земель сільськогосподарського призначення (насамперед деградованих орних земель) внаслідок економічної збитковості їх використання за призначенням; вилученням із промислового використання (у видобувній, будівельній та інших галузях виробництва) земельних ділянок, які втратили природний стан і становлять підвищену небезпеку для збереження навколишнього середовища; наданням переваги відновленню природних ландшафтів як найбільш доцільному виду використання земель, що вибувають із сільськогосподарського використання».

Дуже важливим моментом є вказівка у п. 3 Закону, що основними завданнями Програми у питаннях охорони та відтворення земельних ресурсів є «здійснення консервації сільськогосподарських угідь з дуже змитими та дуже дефльованими ґрунтами на схилах крутизною понад 5–7 градусів». Сьогодні це єдина законодавча підстава для запровадження консервації на схилах та у балках. Саме це стає зачіпкою для масштабного заліснення схилів та балок у степовій зоні. Цікаво, що ці об'єкти консервації деградованих земель ані до, ані після консервації не є територіями екомережі, тобто не згадуються в переліках складових екомережі (п. 4 «Програми...» та ст. 5 ЗУ «Про екологічну мережу України».

Відповідно до ст. 5 Закону, оперуючи поняттями актуальних на момент його прийняття програм охорони земель, консервація приймається переважно як залуження і лише частково – заліснення. Тому в ч. 7. ст. 5 Закону говориться, що «Збільшення площі національної екологічної мережі здійснюється шляхом консервації деградованих і забруднених земель з наступним їх частковим залісненням». Закон подає і таблицю (Додаток 3) площ земель, охоплених проектом програмою консервацією. Зокрема йдеться про 1 763 700 га земель, що мають бути охоплені залуженням, 947 900 га – захисними лісовими насадженнями та 174 310 га – полезахисними лісовими смугами. Постає питання, якщо такі великі площі проектуються до залуження, чому Програма не передбачає фінансування цього заходу? Потенційно, фінансування робіт із залуження мало би здійснюватися з непрацюючих нині обласних програм охорони земель, а заходи із заліснення – з самої програми формування екомережі (це також впливає з Додатку 4 до Програми). Натомість на практиці, після появи державної програми «Ліси України» на 2010–2015 роки, ініціатива фінансування робіт із заліснення значною мірою перехоплена цією програмою. Саме у зв'язку із цим роботи з лісорозведення в більшості областей степової зони почали називати формуванням екомережі і консервацією деградованих земель, незалежно від того, чи дійсно ними є.

Наприклад, Програма формування Національної екологічної мережі у Одеській області на 2005–2015 рр. у Пункті 2.2 визначає напрямки формування регіональної екологічної мережі, зазначаючи таке: «З метою збалансованого розвитку лісового господарства області та посилення екологічних, соціальних і економічних функцій лісів в області розроблені Першочергові

заходи щодо лісових насаджень на неугіддях та в басейнах річок, затверджені розпорядженням обласної державної адміністрації від 12 вересня 2001 року №788/А-2001, а також «Регіональна програма з охорони і відтворення, підвищення продуктивності та раціонального використання лісів області «Ліси Одещини» на 2005–2015 роки», затверджена рішенням обласної ради від 20 жовтня 2004 року № 511-ІУ. У цих документах визначені основні напрямки та показники розвитку лісового господарства. Реалізація завдань і заходів, передбачених цими документами, дозволить збільшити лісистість території області до 7,1%, підвищити площу лісів до 36,5 тис. га та в цілому забезпечити достатнє біологічне різноманіття лісів. Першочергові заходи передбачають проведення ряду заходів по створенню захисних лісових насаджень на неугіддях та в басейнах річок, таких , як: (...) 3) лісові насадження на неугіддях – на площі 18,5 тис. га».

Таким чином, бачимо, що програма налаштована фінансувати роботи, що затверджені зовсім іншою програмою «Ліси Одещини» і сліпо орієнтується на збільшення лісистості області. При цьому, знову ж, про залуження не йдеться взагалі.

У 2010 р. був прийнятий Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року». В ньому вказується: «Стан земельних ресурсів України близький до критичного. За період проведення земельної реформи значна кількість проблем у сфері земельних відносин не лише не розв'язана, а й загострилася. Серед земель України найбільшу територію займають землі сільськогосподарського призначення (71%), 78% з яких є ріллею. На всій території поширені процеси деградації земель, серед яких найбільш масштабними є ерозія (близько 57,5% території), забруднення (близько 20% території), підтоплення (близько 12% території). Зменшується вміст поживних речовин у ґрунтах, а щорічні втрати гумусу становлять 0,65 тонни на 1 гектар». Тобто, показника 50% розорюваності не досягнуто, як було розораними 56% території України, так і залишилося. **Хоча наведені програмні документи прямо вказують, що заліснення і залуження спрямовані на покращення ґрунтів і мають проводитися за рахунок ріллі, в реальності заліснення відбувається за рахунок вже природним шляхом законсервованих, тобто залужених земель – пасовищ та сіножатей.**

Згідно Розширеного п'ятирічного звіту про опустелювання та деградацію земель Міністерства екології та природних ресурсів України за 2012 р. «біля 14% сільськогосподарських угідь України мають крутизну схилів від 3° до 10°. Розорювання схилів земель є одним з основних чинників, що спричиняють розвиток ерозійних процесів. Загалом в Україні деградовані та малопродуктивні ґрунти займають п'яту частину ріллі (6,5 млн. га), а незадовільний екологічний стан земель є однією з головних причин погіршення стану довкілля. Починаючи з 1 січня 2008 р., площа сільськогосподарських угідь зменшилась на 92,4 тис. га, проте не за рахунок ріллі, а за рахунок знищення сіножатей, пасовищ та перелогів. Площа ріллі навпаки збільшилась на 64,8 тис. га». За даними Держземгентства тільки в 2011 р. площа орних земель в Україні збільшилася на 22 тис. га, а площа пасовищ та перелогів зменшилась відповідно на 7,4 тис. та 33 тис. га.

Згідно наказу Державного комітету лісового господарства України від 29 грудня 2008 року №317 «Про затвердження показників регіональних нормативів оптимальної лісистості території України» для всіх областей встановлюється певний відсоток площ, які повинні бути вкриті лісом. Ці показники фінансуються згідно з державною програмою «Ліси України на 2010–2015 роки». Відповідно до них повинно бути створено додатково 5% лісів від площі країни. Майже всі заплановані ділянки припадають на південні та східні області. Проте саме в цих областях рівень розораності ґрунтів найвищий в країні і подекуди перевищує 80%. Оскільки тут основна площа земель розпайована і не є державною власністю, то лісові господарства заліснюють головним чином степові ділянки, в тому числі природні пасовища, під виглядом малопродуктивних, деградованих та еродованих земель. За інформацією Українського науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації імені Г.Висоцького, в 2010–2011 роках основним джерелом земельних ресурсів для заліснення були саме пасовища, які становили 38% від усіх наданих в степовій зоні земель під лісорозведення (Распопіна, 2011). Також Держлісагенство посилається на ще більш масштабні наміри заліснення, які не мають законодавчого затвердження. Так, в статті директора ННЦ «Інститут землеробства УААН» проф. В.Ф.Сайка зазначено що в Україні потрібно посадити додатково 3,8 млн га лісонасаджень, які б довели лісистість до 22,2%. З них у степовій зоні необхідно створити 2,2 млн га нових лісів (Сайко, 2008).

Прикро, що така форма діяльності, як лісорозведення на степових ділянках, будучи виданою за боротьбу з ерозією або консервацію земель, сприймається і фінансується як природоохоронний захід. Закладена ця норма на законодавчому рівні. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 р. №1147 «Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до

природоохоронних заходів» зазначає цілу низку заходів із знищення степу, що можуть бути профінансовані як консервація земель: «26. Проведення агролісотехнічних заходів на ярах, балках та інших ерозійно небезпечних землях. 28. Засипка і виположування ярів, балок з одночасним їх дренажуванням. 29. Заходи, пов'язані з створенням захисних лісових насаджень на еродованих землях, вздовж водних об'єктів (в тому числі водойм, магістральних каналів, тощо) та полезахисних смуг. 30. Трасування крутих схилів. 31. Консервація деградованих і забруднених земель. 32. Поліпшення малопродуктивних земельних угідь».

Важливо відмітити, що тематика консервації земель як природоохоронного заходу та діяльності в галузі екомережі досі розглядається як тема на стику наук. Законодавство визначає консервацію земель як напрямок формування екомережі ще з 2000 року. Проте, на рівні наукових тематик, цей напрямок не має популярності серед біологів. Дослідження, що здійснюються на біостанціях, не торкаються питань консервації земель, в той час як дослідження аграрно-орієнтованих наукових установ не торкаються питань охорони біорізноманіття та екомережі.

Пропозиції щодо інтеграції процесів консервації земель (Бурковський та ін., 2013). Задля вирішення цієї проблеми необхідно:

1. Законодавчо визначити основні види екосистем через прийняття закону про ландшафти.
2. Консервація має розглядатись не тільки як тимчасовий захід для покращення стану ґрунтів, але як захід для відтворення ландшафтного та біологічного різноманіття без повернення до активного господарського використання.
3. Термін «консервація» має бути уточненим та визначеним як відтворення природної автохтонної рослинності у відповідності до природно-кліматичної зони на території, де така природна автохтонна рослинність відсутня. Тобто необхідно чітко розмежувати методи консервації в залежності від природно-кліматичної зони. Таким чином, основним принципом консервації земель має стати екосистемний підхід. Це позбавить можливості знищувати притаманні даній природно-кліматичній зоні екосистеми, наприклад, насаджувати ліс там, де має бути степ, або навпаки.
4. Термін малопродуктивні, деградовані або еродовані землі має використовуватись тільки із зазначенням конкретного типу земель (рілля, пасовище, землі, порушені гірничо-металургійним комплексом тощо).
6. Землі, вкриті природним автохтонним рослинним покривом, який відповідає природно-кліматичній зоні, вважати законсервованими. Задля збереження природного біорізноманіття в Степовій та Лісостеповій зонах можна законодавчо закріпити заборону заліснювати ділянки, вкриті степовою рослинністю, в тому числі пасовища й сіножаті. В разі деградації пасовищ та сіножатей зменшується їх навантаження або тимчасово припиняється їхнє використання.
7. Скасувати статус земель сільськогосподарського призначення (малопродуктивних сільгоспугідь) для всіх територій, які мають природний автохтонний рослинний покрив, й законодавчо закріпити за ними статус земель екомережі та перевести їх у підпорядкування Міністерству екології та природних ресурсів України.

Список літератури

- Бурковський О.П., Василюк О.В., Єна А.В. та ін. Останні степи України: бути чи не бути? Просвітницьке науково-популярне видання. – К.: ГК «Збережемо українські степи!», ВЕЛ, НЕЦУ, 2013. – 40с.
- Проблеми узгодження природоохоронного законодавства із нормативно-правовими актами про консервацію земель та агролісомеліорацію // Науковий вісник Національного університету біоресурсів та природокористування України. Серія «Лісівництво та декоративне садівництво». – К.: ВЦ НУБІП України, 2013. – Вип.187, ч.2. – С. 15–23.
- Распоіна С.П. Зміни лісорослинних властивостей ґрунтів на згарищах в умовах Північного Степу // Лісівництво та агролісомеліорація. – Харків: УкрНДІЛГА, 2011. – Вип.118. – С. 164–169.
- Сайко В.Ф. Наукові основи землеробства в контексті зміни клімату // Вісник аграрної науки. – 2008. – №11. – С. 5–10.
- Parnikoza I., Vasiluk A. Ukrainian steppes: current state and perspectives for protection // Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska. Sectio C. – 2011. – Vol.66, №1. – P. 23–37.

Представлено: Я.І.Мовчан / Presented by: Ya.I.Movchan

Рецензент: Т.В.Догадіна / Reviewer: T.V.Dogadina

Подано до редакції / Received: 01.04.2014